

บทที่ 5

ลักษณะของเด็กปัญญาอ่อนเรียนได้

เด็กปัญญาอ่อนมีลักษณะที่เห็นได้ชัดเจนคือมีความบกพร่องในการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมหรือสังคมด้วยการใช้ประสบการณ์เดิมที่สะสมมาตั้งแต่เกิด ซึ่งทำให้ไม่สามารถจะปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ได้ตามเกณฑ์การพัฒนาในแต่ละระดับอายุเมื่อเทียบกับเกณฑ์ปกติตามทฤษฎีจิตวิทยาพัฒนาการ และเมื่อวัดระดับสติปัญญาด้วยแบบทดสอบมาตรฐานแล้วมีระดับต่ำกว่าเกณฑ์เฉลี่ยปกติ

พฤติกรรมที่สามารถบ่งบอกลักษณะของเด็กปัญญาอ่อนได้ เช่น เมื่อเด็กแรกเกิดใหม่จะกำมือแน่น เมื่อมีการแตะต้องที่ฝ่ามือ หรือเมื่อเขี่ยแก้มเบา ๆ เด็กจะหันหาเพื่อเอาปากดูด เด็กจะรู้จักลืมตา จับจ้องและมองตามแสงสว่าง เด็กจะรู้จักหันศีรษะไปตามเสียงแสดงการรับรู้ ในสภาพแวดล้อม เป็นการเรียนรู้ขั้นแรกของทารก เดือนต่อมาทารกจะแสดงให้เห็นว่าจำหน้าแม่ได้ รู้จักยิ้มให้ มีการขยับแขน ขา ตลอดเวลาที่ตื่นอยู่ รู้จักเอามือมาดูด เมื่ออายุ 2 – 3 จะยกมือสองข้างของตนขึ้นมามองที่ละนาน ๆ แสดงอาการของการค้นพบมือของตน เล่นนิ้วมือ นิ้วเท้า เอื้อมคว้าเอาของเข้าปาก จับของด้วยมือทั้งสองในระยะแรก ต่อมาจะรู้จักการเปลี่ยนของมือไปยังมืออีกข้าง สามารถเอื้อมมือมาสำรวจใบหน้าของแม่ได้ ต่อมาจึงรู้จักการคว่ำหน้าเองได้ ยกศีรษะขึ้นได้ แล้วหันไปสำรวจรอบ ๆ ได้ เมื่ออายุ 6 เดือนก็จะพยายามลุกขึ้นนั่งเอง ครบปีก็จะรู้จักเหินยวตัวลุกขึ้นยืน ตั้งไข่ย่างก้าวแรกได้ (ประมวญ ดิฉินสัน 2536 : 12) ซึ่งถ้าเป็นเด็กปัญญาอ่อนแล้ว จะไม่สามารถแสดงพฤติกรรมเหล่านี้ได้ตามวัย ยกเว้นเด็กปัญญาอ่อนที่มีความสามารถพิเศษจะทำได้บางอย่างเท่านั้น

ลักษณะทั่วไปของเด็กปัญญาอ่อนเรียนได้

ลักษณะของเด็กปัญญาอ่อนเรียนได้จะมีลักษณะบางอย่างที่แตกต่างกันออกไป และก็ไม่จำเป็นที่เด็กปัญญาอ่อนเรียนได้ทุกคน จะต้องมียุทธศาสตร์ดังกล่าวทุกอย่าง ดังนั้นครูและ ผู้ที่เกี่ยวข้องจำเป็นที่จะต้องตระหนักให้ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิเคราะห์หรือการจัดการเรียนการสอนให้เด็กเหล่านี้

เด็กปัญญาอ่อนนั้นจะมีอาการปรากฏออกมาให้เห็นได้ทั้งทางหน้าตา ท่าทาง อุปนิสัยใจคอ ปฏิกริยาโต้ตอบ บุคลิกลักษณะ การพูด หรือการแสดงสื่อความหมาย การตัดสินใจ การกระทำกิจกรรมต่าง ๆ การแสดงออกทางจิตใต้สำนึกหรือความนึกคิด การวางตัวในสังคม ฯลฯ ทั้งนี้การเจริญเติบโตทั้งทางร่างกาย และการพัฒนาการเป็นไปตามวัยมีส่วนสัมพันธ์อย่างยิ่งกับการพัฒนาการทางสติปัญญา ซึ่งลักษณะอาการที่บ่งชี้ความเป็นปัญญาอ่อนนี้สามารถสังเกตได้ ดังนี้

1. ลักษณะและพฤติกรรมในวัยเด็ก

แรกคลอด ลักษณะอาการที่จะเห็นได้ชัดในรายที่เป็นมาแต่กำเนิด เช่น เด็กดาวน์ซินโดรม มีหน้าตาที่บ่งบอกว่าเป็นปัญญาอ่อน เป็นต้น แต่ถ้าเด็กไม่มีความพิการซ้ำซ้อนทางร่างกายให้เห็น ก็จะสังเกตได้ไม่ชัดเจน

1 – 3 เดือน ตาไม่จับจ้องวัตถุ มองเลือนลอย มีการแสดงตอบต่อการเห็น เช่น กระพริบตา เมื่อเห็นแสงจ้าหรือโบกมือ เมื่อมีวัตถุผ่านอย่างใกล้ชิดโดยแกว่งของเล่นตรงหน้า เป็นต้น

4 – 6 เดือน ไม่แสดงกิริยาว่าจำมารดาหรือคนเลี้ยงได้ สีหน้าเฉยเมย ตาอาจจะมองเลยผ่านไปสูง ๆ มองฟ้า ต้นไม้ เพดานบ้าน ยกแขนขาไปตามอัตโนมัติ เมื่ออุ้มยืนเด็กไม่ยันขากับพื้น จะงอขาไว้หรือแข็งตัวไว้ มีพัฒนาการล่าช้าไม่สมวัย

8 – 10 เดือน ไม่คว้า ไม่นั่ง ไม่คลาน สายตายังคงไม่มีจุดหมาย ไม่สนใจ แวดล้อม

1 ปี นอนเล่นเฉย ๆ ไม่มีพัฒนาการใด ๆ ไม่พูดหรือพูดซ้ำมาก

3 – 4 ปี พูดไม่ชัด ลิ้นคับปาก และมีน้ำลายไหลจนโต

7 – 8 ปี มีกิริยาท่าทางแบบเด็กเล็ก ๆ เช่น ไม่เคี้ยวอาหาร ยังคงรับประทานอาหารอ่อน เช่น นม ข้าวต้ม ถ้าอาหารเป็นชิ้น ๆ จะไม่กลืนและปลิ้นออก เป็นต้น มือไม่หยิบจับของแม้แต่ขวดนมก็ไม่จับ เมื่อเห็นอาจจะแสดงอาการร้องไห้ หงุดหงิด ดีใจ แต่ไม่หัวเราะ จำชื่อตนเองไม่ได้ พ่อแม่ญาติพี่น้องใกล้ชิดก็จำไม่ได้ เล่นนิ้วหรือเล่นมือตนเอง ชอบฉีกกระดาษเล่น และขว้างของ พูดด้วยไม่รู้เรื่อง บางรายพูดได้ชัดเจนแต่ใจความไม่ติดต่อกัน ชอบเล่นกับเด็กเล็ก ๆ เนื่องจากพัฒนาการได้หยุดชะงัก ตั้งแต่อายุในครรภ์หรือภายหลังคลอด

หมายเหตุ : ลักษณะและพฤติกรรมของบุคคลปัญญาอ่อนดังกล่าวมานี้ จะปรากฏเห็นเด่นชัดมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับระดับความบกพร่องทางสติปัญญา

2. ลักษณะทางร่างกาย

โดยทั่วไปบุคคลที่มีระดับสติปัญญาอ่อนเล็กน้อย (Mild Grade) ลักษณะทางร่างกายส่วนใหญ่ไม่ผิดปกติ แต่บุคคลซึ่งมีรูปร่างลักษณะหน้าตาผิดปกติ มักจะมีระดับสติปัญญาตั้งแต่ระดับอ่อนปานกลาง (Moderate Grade) ลงไป ซึ่งเราสามารถสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจนจากลักษณะทางร่างกาย ดังนี้

2.1 ศีรษะ จะมีลักษณะหลิมเล็กหรือใหญ่ผิดปกติจนเห็นได้ชัด บางคนมีศีรษะใหญ่จนร่างกายไม่อาจจะทานน้ำหนักได้ บางรายมีศีรษะบิดเบี้ยวและแบน

2.2 ผม เส้นผมหยาบแข็ง ขนตามร่างกายดกผิดปกติ ในขณะที่บางคนมีผมบางแต่ไม่ถึงกับศีรษะล้าน และมักเป็นโรคผิวหนังที่ศีรษะ

2.3 หน้าผาก มักจะแคบผิดปกติ ผมเกือบถึงคิ้ว

2.4 ตา มักจะหรี่เล็กและเป็นโรคเกี่ยวกับตา เช่น ตาแดง ตาแฉะ หรือสายตาสั้นผิดปกติ ฯลฯ

2.5 หู ลักษณะรูปหูผิดปกติ ส่วนมากเป็นโรคหูตึงหรือหูมีน้ำหนวก

2.6 ปาก ริมฝีปากหนา ปากแเบะ มักมีน้ำลายไหลออกมา และเป็นโรคปากนกกระจอก

2.7 ฟัน มักจะเขยิบ ฟันซี่โต ๆ ขึ้นไม่เป็นระเบียบ

2.8 ลิ้น มักโตเกินขนาดจนทำให้พูดไม่ชัด

2.9 ผิวหนัง มักจะหยาบกร้าน เป็นแผลง่าย มักเป็นโรคผิวหนัง

2.10 ร่างกายส่วนอื่น ๆ เช่น ลำตัว แขน ขา มือเท้า มักใหญ่จนผิดปกติและไม่สมกับวัย

3. ลักษณะพฤติกรรมทั่วไป

โดยทั่วไปแล้วบุคคลปัญญาอ่อนมักจะมีลักษณะการพูด การเข้าใจ และการตัดสินใจที่ช้าและผิดเสมอ ซึ่งลักษณะพฤติกรรมทั่วไปของบุคคลปัญญาอ่อนที่สังเกตเห็นได้ดังนี้

3.1 การพูด มักเริ่มพูดช้ากว่าปกติ พูดไม่ค่อยชัดและพูดไม่รู้เรื่อง แม้อายุจะ 6- 7 ปีแล้วก็ตาม

3.2 การฟังและความเข้าใจ เด็กปัญญาอ่อนมีเข้าใจน้อย ต้องพูดซ้ำหลาย ๆ ครั้งจึงจะทำความเข้าใจได้

3.3 ประสาทสัมผัส เด็กปัญญาอ่อนมีความรู้สึกทางประสาทสัมผัสซ้ำมาก เช่น อากาศหนาวจนคนอื่นต้องห่มผ้าแต่ตัวเองใส่เสื้อบาง ๆ บางรายได้รับอันตรายมีเลือดออกก็ยังไม่เจ็ยอยู่ เป็นต้น

3.4 การเคลื่อนไหว มักจะมีปัญหาในการทำงานของกล้ามเนื้อใหญ่และกล้ามเนื้อเล็ก เช่น ใช้นิ้วมือไม่คล่อง เดิน วิ่ง ซ้ำไม่กระฉับกระเฉง

3.5 การตัดสินใจ เด็กปัญญาอ่อนมักตัดสินใจແฉง ๆ และผิด ๆ เสมอ เช่น เอาของสกปรกทิ้งในบ่อน้ำ หรือไม่กลัวอันตรายชอบออกนอกบ้านยามวิกาล เป็นต้น มักถูกชักจูงให้ทำความผิดได้ง่าย

3.6 สมာธิ เด็กปัญญาอ่อนมักขาดสมาธิ และมีช่วงความสนใจในระยะสั้น

3.7 ความจำ เด็กปัญญาอ่อนมักจำอะไรไม่ค่อยได้แม้แต่ชื่อพ่อชื่อแม่ บางรายถึงกับจำชื่อตัวเองไม่ได้

3.8 อารมณ์ เด็กปัญญาอ่อนมีอารมณ์หวั่นไหวง่าย ควบคุมอารมณ์ไม่ได้เลย ใจน้อย แต่บางครั้งเมื่อทำอะไรแรง ๆ ก็อดทนได้ ขาดความมั่นคงทางอารมณ์

3.9 พฤติกรรมอื่น ๆ ซึ่เกียจ กินจุ ว่างเหงาหาวนอนเก่ง ปัสสาวะรดที่นอนบ่อย ๆ ไม่รู้จักรักษาความสะอาดทั้งส่วนตัวและส่วนรวม

นอกจากนี้บุคคลปัญญาอ่อนที่อยู่ในวัยเรียน จะมีลักษณะพฤติกรรมบางอย่างที่แตกต่างไปจากบุคคลปกติ ดังนี้

3.10 ความเกียจคร้าน (Laziness) เด็กปัญญาอ่อนมักจะแสดงความซึ่เกียจ เบื่อหน่าย ไม่ยอมร่วมกิจกรรมการเรียน โดยมักจะบอกว่าทำไม่ได้ ไม่มีความพยายาม ทำทางซึ่ซ้าและอึดอาด โดยเฉพาะในกิจกรรมที่เคลื่อนไหวมักจะไมยอมลุกจากที่นั้ง บางคนมักจะนอนฟูบบนโต๊ะ และว่างนอนเสมอ

3.11 ความไม่ตั้งใจ (Inattention) เด็กปัญญาอ่อนมักจะไม่มี ความตั้งใจในการเรียน มีความตั้งใจหรือสมาธิในระยะสั้นมาก เช่น ประมาณ 5-10 นาที

3.12 เชื่องซึ่ม (Hypoactive) เด็กปัญญาอ่อนบางคนมักจะมีลักษณะที่เชื่องซึ่ม เจ็ย ไม่ค่อยโต้ตอบ และไม่ร่าเรึงแจ่มใส

3.13 ก้าวร้าว (Aggressive) เด็กปัญญาอ่อนส่วนใหญจะเป็นเด็กกำพร้าหรือถูกพ่อแม่ทอดทิ้ง เป็นเด็กที่อยู่ในสถานสงเคราะห์ หรือสถานที่รับเลี้ยงเด็กลุ่มใหญ่ ซึ่เด็กมักจะถูกทอดทิ้งตั้งแต่อายุยังน้อย จึงทำให้เด็กขาดความรักความอบอุ่นจากผู้เลี้ยงดู เด็กมักจะมี พฤติกรรมที่แยกตัว ชอบเล่นคนเดียว ไม่ชอบร่วมในกิจกรรมกลุ่ม บางครั้ง

นั่งเหม่อลอย ผันกลางวัน และเรียกร้องความสนใจจากผู้อื่น ต้องการความรักความอบอุ่น และมักจะมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เช่น อมนิ้วมือ หรือนั่งโยกตัว เป็นต้น

4. ลักษณะทางจิตวิทยา

บุคคลปัญญาอ่อนมักจะมีใจเข้า การรับรู้ต่อสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ความคิดรวบยอด และความคิดทั่วไป รวมทั้งความเข้าใจในสัมพันธภาพระหว่างบุคคลเท่าอายุสมองเท่านั้น ซึ่งในทางจิตวิทยาถือว่าบุคคลปัญญาอ่อนมีลักษณะดังนี้

4.1 ชอบเอาอย่างและชักจูงได้ง่าย ชอบเลียนแบบอย่างคนที่ตนเองรัก และอยู่ใกล้ชิด ดังนั้น พ่อ แม่ ผู้ปกครองและผู้ใกล้ชิดต้องทำแบบอย่างที่ดีเพื่อให้บุคคลปัญญาอ่อนเลียนแบบ ลักษณะที่ชักจูงได้ง่ายและเลียนแบบที่ผู้รักและใกล้ชิดนี้ อาจจะทำให้บุคคลปัญญาอ่อนถูกชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสียได้ง่าย เช่น การไปลักขโมยการถูกชักจูงให้เสพสิ่งเสพติด หรือการถูกชักจูงให้เป็นหญิงบางจำพวก เป็นต้น

4.2 ชอบเล่น รำเริง ชอบสนุกสนาน ชอบดนตรี และชอบการเยินยอ

4.3 ลืมง่ายมีความสนใจระยะสั้นมาก บางคนมีความสนใจ 5 นาทีเท่านั้น

4.4 มีความคิดเกี่ยวกับตัวเองต่ำ เด็กปัญญาอ่อนจะมีเจตคติไปในทางที่ไม่ดี ไม่มีความคิดรวบยอด ระดับแรงบันดาลใจต่ำ มักคิดว่าตนเองขาดความสามารถในการกระทำสิ่งต่าง ๆ

4.5 รู้สึกไม่มั่นคงและไม่มีคุณค่า โดยเฉพาะเด็กปัญญาอ่อนที่ถูกเลี้ยงดูในสถานรับเลี้ยงเด็กจะเกิดความรู้สึกไม่มั่นคง และคิดว่าตนไม่มีคุณค่าและไม่มีความสุข เพราะเด็กเหล่านี้อาจมีความรู้สึกว่าตนเอง ไม่เป็นที่ต้องการหรือไม่เป็นที่ยอมรับของครอบครัว

4.6 รู้สึกคับข้องใจ ซึ่งจะเกิดขึ้นกับเด็กปัญญาอ่อนที่ไม่มีครอบครัวหรือครอบครัวไม่ให้ความสนใจ หรือไม่สมารถที่จะให้ความรักความเอาใจใส่อันเป็นสิ่งที่เด็กปัญญาอ่อนต้องการเช่นเดียวกับเด็กปกติทั่วไป

4.7 ความสามารถในการเรียนรู้ต่ำ เด็กปัญญาอ่อนมักถูกมองว่าเป็นผู้ที่มีปัญหาในเรื่องเกี่ยวกับการเรียน ความสามารถในการเรียนและการฝึกของเด็กปัญญาอ่อนนั้นจะช้ากว่าเด็กปกติ เด็กปัญญาอ่อนจะถูกจัดว่าเป็นพวกที่ด้อยในทุก ๆ ด้าน

4.8 เอาแต่ใจตัวเอง แบบเด็ก ๆ มีระดับความอดทนต่ำ ไม่มีการระงับอารมณ์ นึกถึงแต่ตัวเอง เพราะไม่เข้าใจคนอื่น

4.9 แนวความคิดและการรับรู้ไม่ดี ทั้งนี้เพราะพัฒนาการด้านกระบวนการใช้ความคิดรวบยอด และความคิดทั่วไปได้เริ่มขึ้นระหว่างที่เด็กเป็นทารก

ดังนั้นในเด็กปัญญาอ่อนที่ไม่มีโอกาสสำรวจ ทดลอง ติดต่อบุคคล และมีความสัมพันธ์ทางสังคม จึงทำให้เด็กประสบความล้มเหลวในการพัฒนากระบวนการใช้ความคิดรวบยอด และความคิดทั่วไปขึ้นพื้นฐาน ก่อนที่จะนำมาใช้ในการเรียนในระยะต่อมา ซึ่งสภาพการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อการปรับตัวทางสังคมและการเรียนของเด็ก รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างบ้านกับโรงเรียนด้วย

ในกรณีที่บุคคลปัญญาอ่อนนั้นสมองถูกทำลาย บุคคลปัญญาอ่อนประเภทนี้จะมีลักษณะทางจิตวิทยาที่สำคัญ ดังนี้

4.10 มีช่วงความตั้งใจสั้น ถ้าสมองพิการมากก็จะมีช่วงความตั้งใจสั้นมาก

4.11 อยู่ไม่สุข ชนและเป็นการชนแบบไม่มีความหมาย ไม่กลัวอันตราย และไม่มีความรับผิดชอบ

4.12 ชอบทำลายสิ่งของ มักจะฆ่าสัตว์ โดยไม่มีความหมาย

4.13 เรามักพยากรณ์ไม่ได้ว่าบุคคลปัญญาอ่อนนั้นจะทำอะไรต่อไป

ลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้จะขึ้นอยู่กับระดับสติปัญญาของบุคคลนั้น ๆ และ ท่าทีของพ่อแม่ที่มีต่อบุคคลปัญญาอ่อน ซึ่งมีรากฐานมาจากสิ่งเหล่านี้ คือ

- ความอับอายของพ่อแม่ที่มีลูกปัญญาอ่อน
- ความรู้สึกผิดของพ่อแม่ที่อาจเป็นสาเหตุทำให้ลูกเป็นปัญญาอ่อน เช่น แม่พยายามทำแท้ง พ่อที่นำโรคซิฟิลิสมาให้แม่ทำให้ลูกเป็นปัญญาอ่อน เป็นต้น
- ความรู้สึกสิ้นหวัง ท้อถอยของพ่อแม่ที่ลูกเป็นปัญญาอ่อน โดยเฉพาะลูกที่เป็นลูกคนเดียว ลูกชายคนเดียว หรือลูกคนแรก
- ครอบครัวยึดว่าเป็นโชคร้ายที่มีลูกปัญญาอ่อน โดยเฉพาะเมื่อไปสังคมกับบุคคลอื่น

5. ลักษณะทางจิตเวช

มองในด้านความผิดปกติทางจิตซึ่งไม่สมดุลงระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อม ลักษณะที่พบ ซึ่งออร์ศรี แก้วเจริญ (2538 : 53 – 54) กล่าวไว้ได้แก่

5.1 ฮีสทีรีคอล รีแอคชั่น (Hysterical Reaction) เป็นโรคประสาทชนิดหนึ่ง ซึ่งมักจะเกิดในบุคคลที่มีระดับสติปัญญาต่ำหรือคนที่มีการศึกษาน้อย โดยจะมีลักษณะที่ถูกชักจูงได้ง่าย ชอบเลียนแบบ ส่วนใหญ่มักเกิดกับบุคคลที่คิดถึงแต่ตนเอง (Ego Centric) และมีการใช้กลไกทางจิต (Mental Mechanism) แบบเด็ก ๆ เช่น ต้องการ

ความสนใจ ลักษณะนี้มักพบในปัญญาอ่อน ระดับปานกลาง (Moderate) ต่ำ ๆ และปัญญาอ่อนเล็กน้อย (Mild)

5.2 โรควิต (Psychosis) บุคคลปัญญาอ่อนเป็นโรควิตง่าย เพราะไม่รู้จักตนเอง ยิ่งระดับสติปัญญาต่ำ ยิ่งไม่รู้จักตนเอง บุคคลเหล่านี้ไม่รู้แม้แต่ตนเองโกรธหรือชอบอะไร จึงถูกความกดดันจากสังคมมากเลยมีอาการทางจิต ถ้าเด็กที่สมองพิการ (Brain Damage) อาการทางจิตจะยิ่งรุนแรง มักพบในปัญญาอ่อนตั้งแต่ระดับปานกลางลงไป

5.3 สังคมไม่ยอมรับ (Dissocial Reaction) หมายความว่า บุคคลปัญญาอ่อนมีความประพฤติที่ไม่เป็นที่ยอมรับในสังคม แบ่งเป็น 2 ประเภท ดังนี้

5.3.1 ความประพฤตินั้นได้ถูกสิ่งแวดล้อมมาอย่างนั้น คืออยู่ในสิ่งแวดล้อมไม่ดี เช่น อยู่ในหมู่อันธพาล ก็กลายเป็นอันธพาลทั้ง ๆ ที่ไม่มีจิตใจเช่นนั้น หรือมีการเลียนแบบกันมา เช่น เป็นโสเภณี ตามยาย แม่ ป้า น้า มักพบในปัญญาอ่อนระดับเล็กน้อย (Mild)

5.3.2 เป็นอันธพาล ขโมย โจร มักพบในปัญญาอ่อนระดับเล็กน้อย (Mild) ซึ่งมักถูกใช้เป็นเครื่องมือจากคนปกติ

ผดุง อารยะวิญญู (2539 : 44 – 46) ได้กล่าวถึงลักษณะของเด็กปัญญาอ่อนเรียนได้ไว้ ดังนี้

1. ลักษณะทางบุคลิกภาพ

1.1 เด็กปัญญาอ่อนมักคิดว่าตนจะประสบความสำเร็จ ไม่ว่าในการเรียนหรือการทำงานใด ๆ ก็ตาม ทั้งนี้เพราะว่าเด็กเคยประสบความสำเร็จมาก่อน ดังนั้นเด็กปัญญาอ่อนประเภทนี้จึงพยายามหลีกเลี่ยงบางสิ่งบางอย่างที่จะนำความสำเร็จมาให้ เช่น เด็กที่ไม่เคยประสบความสำเร็จในการเรียนคณิตศาสตร์ มักหลีกเลี่ยงการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ เพราะไม่ต้องประสบความสำเร็จซ้ำอีก

1.2 เด็กปัญญาอ่อนมักพึ่งพาอาศัยผู้อื่นในการแก้ปัญหาต่าง ๆ แม้แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า เด็กไม่แน่ใจในความสามารถของตน ครูหลายคนมักจะไต่ถามเด็กปัญญาอ่อนพูดเสมอว่า “ผมทำไม่ได้” “มันยากทำไม่ได้” ดังนั้นเด็กปัญญาอ่อนจึงต้องได้รับความช่วยเหลือในด้านการเรียนจากครู ครูผู้ช่วย และเพื่อนนักเรียน

1.3 เด็กปัญญาอ่อนมีความรู้สึกที่ไม่ดีต่อตนเอง ความรู้สึกที่ไม่ดีในที่นี้หมายถึง ความรู้สึกที่ว่าตนเป็นคนไม่มีความสามารถที่ตนคิดต่อตนเองเช่นนี้ มีส่วนทำให้เด็กประสบความสำเร็จในการเรียนและการงาน

2. ลักษณะการเรียนรู้

2.1 เด็กปัญญาอ่อนมีช่วงความสนใจสั้น สนใจบทเรียนได้ไม่นาน

2.2 เด็กปัญญาอ่อนเสียสมาธิง่าย มักจะหันเหความสนใจไปจากบทเรียนเสมอ

2.3 เด็กปัญญาอ่อนมีปัญหาในการหาความสัมพันธ์ (ความเหมือน) และการจำแนกความแตกต่าง เช่น ไม่สามารถบอกความเหมือนกันและความแตกต่างกันของรูปทรงเรขาคณิตได้

2.4 เด็กปัญญาอ่อนมีปัญหาในด้านความจำ เช่น จำสิ่งที่เรียนไปแล้วไม่ได้

2.5 เด็กปัญญาอ่อนมีปัญหาในการถ่ายโยงความรู้ เช่น ไม่สามารถนำความรู้ที่เรียนมาไปประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวันได้

2.6 เด็กปัญญาอ่อนมีปัญหาในการเรียนสิ่งที่เป็นนามธรรม การสอนจึงควรเน้นสิ่งที่เป็นรูปธรรมเป็นสำคัญ

3. ภาษาและการพูด

เด็กปัญญาอ่อนมีปัญหาในการพูดและภาษา เช่น พูดไม่ชัด รู้คำศัพท์จำนวนจำกัด เขียนประโยคไม่ถูกต้อง เป็นต้น เนื่องจากเด็กปัญญาอ่อนมีข้อจำกัดทางภาษา อาจเป็นผลให้มีปัญหาในการเรียนวิชาอื่นด้วย เนื่องจากการเรียนเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ต้องใช้ความรู้ความเข้าใจทางภาษาเป็นส่วนประกอบสำคัญ

4. ร่างกายและสุขภาพ

เด็กปัญญาอ่อนอาจมีปัญหาเกี่ยวกับร่างกายและสุขภาพในด้านต่อไปนี้

4.1 ส่วนสูงและน้ำหนัก เด็กปัญญาอ่อน อาจมีส่วนสูงและน้ำหนักโดยเฉลี่ยต่ำกว่าปกติ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการที่เด็กปัญญาอ่อนมีพัฒนาการทางร่างกายช้ากว่าเด็กปกติในวัยเดียวกัน

4.2 การเคลื่อนไหว เด็กปัญญาอ่อนส่วนมากมีพัฒนาการตลอดจนความสามารถในด้านการเคลื่อนไหวต่ำกว่าเด็กปกติในวัยเดียวกัน

4.3 สุขภาพ เด็กปัญญาอ่อนเป็นจำนวนมากมีปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการรักษาสุขภาพทั่วไป การเจ็บป่วยและปัญหาเกี่ยวกับฟัน

5. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เด็กปัญญาอ่อนมักมีปัญหาในการเรียนแทบทุกวิชา ผลการเรียนต่ำ เรียนไม่ทันเพื่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการอ่านเพื่อความเข้าใจการเรียนคณิตศาสตร์ทั้งในด้านการบวก การลบ การคูณ การหาร และเลขจ้อยปัญหา

จากลักษณะดังกล่าว เราอาจจะดูจากลักษณะโดยทั่ว ๆ ไปได้อีกแบบดังนี้
ลักษณะทางด้านร่างกาย

1. ด้านส่วนสูง น้ำหนักและการเคลื่อนไหวของร่างกายนั้น จะมีลักษณะที่เหมือนกับเด็กปกติโดยทั่วไป
2. เด็กปัญญาอ่อนเรียนได้บางคนอาจจะมีปัญหาเกี่ยวกับอวัยวะบางส่วนของร่างกายที่เป็นสาเหตุทำให้เป็นปัญญาอ่อน เขาก็จะมีปัญหาหรืออุปสรรคทางร่างกายเมื่อเปรียบเทียบกับเด็กปกติ
3. มีความบกพร่องมากกว่าเด็กปกติทางด้าน สายตา การได้ยิน และการเคลื่อนไหวร่างกาย แต่อย่างไรก็ตามไม่ได้ถือว่า มีความบกพร่องหรือเป็นอุปสรรคมากนัก
4. เด็กปัญญาอ่อนนั้นส่วนใหญ่มักจะมาจากครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ค่อยดี โลแกน และฮาร์ดแมน (Drew, Logan and Hardman. 1988 : 56) และมักจะมีปัญหาเกี่ยวกับการใช้ห้องน้ำ ห้องส้วม รวมทั้งความสนใจเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยและร่างกายของตนเอง

ลักษณะของเด็กปัญญาอ่อนเรียนได้ทางด้านสติปัญญา

1. เด็กปัญญาอ่อนเรียนได้ จะมีระดับสติปัญญาดำมาก ทั้งด้านการใช้ภาษา และการกระทำ ระดับสติปัญญาดูเหมือนว่าจะอยู่ระหว่าง 50 – 55 ถึง 75 – 80 หมายถึงระดับพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กปัญญาอ่อนเรียนได้ เมื่อเปรียบเทียบกับเด็กปกติในวัยที่ใกล้เคียงกัน การพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กปัญญาอ่อนจะเท่ากับครึ่งหนึ่งหรือสามในสี่ของเด็กปกติทั่ว ๆ ไปโดยประมาณ
2. เนื่องจากพัฒนาการทางสติปัญญาที่ล่าช้านั้น จึงทำให้วุฒิภาวะของเด็กปัญญาอ่อนเรียนได้นี้ช้าไปด้วย โดยเฉพาะวุฒิภาวะทางด้านการเรียน ซึ่งจะมีผลทำให้ความจำไม่ดีเมื่อ มีการรับรู้ เช่น การรับฟัง การพบเห็น รวมไปถึงวุฒิภาวะทางด้านความสามารถทั่วไป ทางด้านภาษา การรับรู้ ความนึกคิด ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และด้านอื่นที่เกี่ยวข้องกับสติปัญญา

ลักษณะทางการศึกษา

1. เมื่อเริ่มเข้าโรงเรียนตอนอายุประมาณ 6 ปี เด็กปัญญาอ่อนเรียนได้ยังไม่พร้อมที่จะเรียนเกี่ยวกับการอ่าน การเขียน การสะกดตัวและคณิตศาสตร์ นอกเหนือจากเขาจะมีความสามารถพิเศษเท่านั้น โดยปกติเขาจะเริ่มมีทักษะต่าง ๆ ได้เมื่ออายุประมาณ 8 ปี หรือใกล้เคียง แต่สำหรับเด็กบางคนอาจจะล่าช้าไปกว่านั้น อาจถึงอายุประมาณ 11 ปี การที่เรียนได้ช้านี้เรากล่าวถึงอายุสมองไม่ใช่อายุจริง

2. อัตราความก้าวหน้าทางการเรียนในโรงเรียน และการพัฒนาการทางด้านสติปัญญาของเด็กปัญญาอ่อนเรียนได้นั้น จะอยู่ในราวครึ่งหนึ่งหรือสามในสี่ถ้าเปรียบเทียบกับเด็กปกติ ดังนั้นจึงไม่ควรคาดหวังว่าเด็กเหล่านี้จะมีความสามารถที่จะเรียนรู้ได้เท่ากับเด็กปกติ ในช่วงระยะเวลาที่เท่ากัน แม้จะใช้วิธีการสอนหรือวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่เหมือนกัน

3. เมื่ออายุครบเกณฑ์บังคับแล้ว ความสำเร็จในด้านการศึกษาหรือด้านวิชาการของเด็กปัญญาอ่อนเรียนได้นั้น อาจจะเรียนได้สูงสุดเทียบเท่ากับระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ถึง ประถมศึกษาปีที่ 6 เท่านั้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวุฒิภาวะทางสติปัญญาและความสามารถพิเศษเฉพาะตัว

ลักษณะของเด็กปัญญาอ่อนเรียนได้ทางด้านสังคม

1. สำหรับเด็กปัญญาอ่อนเรียนได้นั้นไม่มีข้อจำกัดหรือมาตรฐานทางด้านสังคมใด ๆ ที่จะทำให้เขาแตกต่างไปจากเด็กปกติ แต่การที่จะทำอะไรให้ผิดแผกแตกต่างไปบ้างจากสังคมทั่วไปหรือพฤติกรรมส่วนตัวบางอย่าง ก็ดูเหมือนกับว่าเป็นการกระทำที่นอกกรีนนอกรอย เนื่องจากไม่เหมือนกับเด็กอื่น ๆ ตามสภาพของสังคม และชุมชนที่เขาอาศัยอยู่ ลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้เป็นการกระทำที่นอกเหนือจากที่สังคมและชุมชนนั้น ๆ คาดหวังเอาไว้ ซึ่งเขาก็ไม่สามารถที่จะปฏิบัติหรือดำเนินตามรูปแบบที่คาดหวังเอาไว้ได้

2. เด็กปัญญาอ่อนเรียนได้จะมีช่วงความสนใจค่อนข้างสั้น ไม่ค่อยมีใจจดจ่อในด้านการเรียน การมีส่วนร่วมในชั้นเรียนปกติ หลาย ๆ คนอาจจะคาดหวังเอาไว้ว่าเขาควรจะมีการตอบสนองที่ดีต่อสิ่งที่ได้รับเหมือนกับเด็กปกติ แต่เขาไม่สามารถที่จะทำได้ เมื่อมีการเร่งรัดหรือกดดันเพื่อที่จะให้เขาได้มีความสำเร็จหรือมีความสามารถเพิ่มขึ้นก็ยิ่งจะทำให้การตอบสนองที่ควรจะมีบ้างนั้นค่อย ๆ หายไปในที่สุด

3. เด็กปัญญาอ่อนเรียนได้นั้นไม่สามารถที่จะเก็บความรู้สึกต่าง ๆ ได้เหมือนเด็กปกติ เช่น ความอดกลั้น ความอดทน หรืออารมณ์ต่าง ๆ สิ่งนี้เองเป็นสาเหตุที่ทำให้เขาไม่สามารถที่จะประสบความสำเร็จทางด้านการงาน ในชีวิตประจำวันหรือในโรงเรียน ซึ่งไม่ตรงกับการคาดหวังของบุคคลอื่น ๆ ที่ต้องการ จะให้เขากระทำทุกอย่างให้ได้เท่ากับอายุจริง เพื่อที่จะผลักดันให้เขาได้มีประสบการณ์ และการเรียนรู้ที่ดี ซึ่งจะนำไปสู่ความสำเร็จในชีวิตได้บ้าง

4. คุณค่าและเจตคติทางสังคม จะเกี่ยวพันไปถึงสภาพความเป็นอยู่ของครอบครัว ชุมชนที่เขาอาศัยอยู่ และสังคมของเพื่อนบ้าน วัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เด็กจะได้รับนั้นย่อมได้มาจากสภาพสังคม ชุมชนและครอบครัวที่เด็กอาศัยอยู่ รวมทั้งการเรียนรู้ต่าง ๆ ด้วย

5. เด็กปัญญาอ่อนเรียนได้นั้นมักจะทำให้ความสนใจ หรือเล่นด้วยกับเด็กปกติที่มีอายุสมองใกล้เคียงกันกับเขาเท่านั้น ไม่ใช่ระดับอายุจริงเดียวกัน

6. เด็กปัญญาอ่อนเรียนได้นั้นมักจะมีปัญหาเกี่ยวกับพฤติกรรมรวมอยู่ด้วย จึงทำให้ทุกคนมองดูว่าเขาเป็นเด็กเหลวไหล ซึ่งการมองแบบนี้มีสาเหตุมาจากสภาพสังคมที่ครอบครัวและตัวเด็กอาศัยอยู่ ปัญหาทางพฤติกรรมเหล่านี้สังคมจะมองจากสิ่งที่สังคมนั้น ๆ กำหนดขึ้นมา ซึ่งเด็กปัญญาอ่อนเรียนได้นั้นไม่สามารถที่จะทำตามข้อกำหนดต่าง ๆ นั้นได้ การจัดสภาพแวดล้อมที่ดีจะทำให้เขาได้รับในสิ่งที่ดีและกระทำในสิ่งที่ถูกต้อง เพื่อที่จะพัฒนาด้านการเรียนการสอนและพฤติกรรมต่าง ๆ จึงควรจะจัดการศึกษาพิเศษเพื่อสนองความต้องการของเด็กและครอบครัวเพื่อให้เขาอยู่ได้ในสังคมและมีพฤติกรรมที่เหมาะสมยิ่งขึ้น

ลักษณะของเด็กปัญญาอ่อนเรียนได้ทางด้านอาชีพ

1. เด็กปัญญาอ่อนเรียนได้เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ สามารถที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับด้านอาชีพการงานต่าง ๆ ที่ไม่ต้องใช้ทักษะหรือใช้ทักษะไม่มากนักได้

2. การที่เขาไม่ประสบความสำเร็จในด้านอาชีพการงานที่ไม่ต้องใช้ทักษะหรือใช้ทักษะไม่มากนักนั้นมักจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวเขาเองหรืออาจจะเป็นทางด้านสังคม ทั้งนี้เนื่องมาจากเขาไม่สามารถที่จะสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นได้ ไม่ใช่จากสาเหตุที่ว่าเขาไม่สามารถทำงานนั้น ๆ ได้

3. บุคคลปัญญาอ่อนนั้น สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพการทำงานที่ไม่ต้องใช้ทักษะหรือใช้ทักษะไม่มากนักได้เป็นอย่างดี และเขาก็สามารถทำมาหากินเลี้ยงตนเองได้บ้าง บางคนก็สามารถเลี้ยงตนเองได้เป็นอย่างดี

สรุป

ปัญญาอ่อน เป็นปัญหาและเป็นภาระที่สำคัญ ในการพัฒนาประเทศซึ่งประเทศไทยนั้น พบว่า บุคคลปัญญาอ่อนขนาดเล็กพบมากที่สุดประมาณ ร้อยละ 80-89 ของบุคคลปัญญาอ่อนทั้งหมด และโดยทั่วไปแล้วอุบัติการณ์ของบุคคลปัญญาอ่อนขนาดเล็กวัยเรียนจะพบประมาณร้อยละ 3 ในขณะที่อุบัติการณ์ของบุคคลปัญญาอ่อนประเภทอื่นพบเพียงประมาณ 3 คน ในประชากรจำนวน 1,000 คน เท่านั้น

พัฒนาการของบุคคลปัญญาอ่อนนั้น นอกจากจะพิจารณาได้จากกฎเกณฑ์แห่งการพัฒนาซึ่งเป็นกระบวนการต่อเนื่อง ที่เริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิจนถึงวุฒิภาวะแล้วจำเป็นที่จะต้องสังเกตจากพฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกมาในวัยต่าง ๆ ตามลักษณะพฤติกรรมด้วย ทั้งนี้บุคคลปัญญาอ่อนแต่ละประเภทจะมีลักษณะของพัฒนาการและการปรับตัวที่แตกต่างกัน อันส่งผลถึงลักษณะของบุคคลปัญญาอ่อนด้วย ลักษณะอาการที่บ่งชี้ความเป็นปัญญาอ่อนสามารถสังเกตได้ ตั้งแต่ระยะแรกคลอด และเมื่อเจริญเติบโตก็จะแสดงลักษณะให้ปรากฏทั้งทางร่างกาย และพฤติกรรม